

MARIA AURÈLIA CAPMANY: TRAJECTÒRIA LITERÀRIA I FEMINISME

Carme Arenas

FONT: ARENAS, Carme. *Maria Aurèlia Capmany: Trajectòria Vital i Literària* dins de *Feliçment, jo sóc una dona* de Maria Aurèlia Capmany. Edicions 62.

Capmany pedagoga i activista cultural

Com no podia ser d'altra manera, atès que el franquisme ho controlava tot, la grisor arribava també a la universitat de la postguerra. El desànim la fa desistir de seguir el camí acadèmic, i abraça l'ensenyament com a inici en el món laboral. L'any 1944 comença a fer classes d'alemany, grec i filosofia a l'Escuela de Enseñanza Media Isaac Albéniz, de Badalona, on restarà fins al 1956, amb una pausa durant el curs 1952-1953, en què marxa a París becada per l'Institut Francès. Allà segueix els cursos de Marcel Bataillon, entre altres, a la Universitat de la Sorbona. També coincideix a París amb altres escriptors i filòlegs catalans com ara Joan Barat i Aina Moll, i es relaciona amb exiliats, com el seu amic Josep Palau i Fabre. El París dels anys cinquanta, dominat culturalment per l'existencialisme, amb figures intel·lectuals rellevants com Albert Camus, Jean-Paul Sartre i, sobretot, Simone de Beauvoir, esdevé una alenada de llibertat per a la jove, i tindrà una gran influència que es manifestarà posteriorment en la seva obra.

Al mateix temps que fa de professora a Badalona comença a fer classes també a l'escola Isabel de Villena de Barcelona, fundada per la seva antiga professora, Carme Serrallonga. Aquest centre recull la tradició pedagògica de l'Institut Escola, i també una bona part dels docents que hi treballaven. Capmany demostra en aquests anys una gran vocació pedagògica que manté tota la vida, i que es deixarà veure en totes les facetes de la seva àmplia activitat cultural.

Com a pedagoga, Capmany insisteix en la coeducació just quan les escoles franquistes tornen a dividir nois i noies i a col·locar-los en aules separades. Té actituds que impressionen els adolescents, que veuen astorats com la professora de filosofia fuma cigars al seu despatx, i com els qüestiona tot el que l'ambient gris de la postguerra els ofereix com a inqüestionable, o

com a dogma de fe. Capmany no admet la divisió de tasques dins de la seva aula; en la funció teatral que feien cada any per celebrar Sant Tomàs d'Aquino, el patró dels batxillers, tothom cosia vestits i tothom anava tirat per terra per pintar els decorats, independentment del gènere. També tenia l'atreviment de recordar a les seves alumnes que «més val saber francès, anglès i rus, que si se us trenca una beta, sempre podeu fer-hi un nus», ben al contrari de la preparació que rebien en general per ser unes bones mestresses de casa, en el sentit més ranci i conservador de l'expressió. La seva actitud vital era la principal estratègia per combatre el model de dona imposat pel franquisme; dit d'una altra manera, oferia als seus alumnes un model diferent de dona en què poder-se emmirallar.

Capmany deixa l'ensenyament secundari l'any 1960 per fundar i codirigir amb Ricard Salvat l'Escola d'Art Dramàtic Adrià Gual (EADAG). En les tres escoles en què treballa, amb nivells diferents i segons l'edat dels alumnes, Capmany repeteix sempre la mateixa estratègia, i l'impacte que produeix és palpable davant l'estupefacció dels pares, que deixaven anar fent mentre els resultats acadèmics fossin bons; però també dels alumnes, per als quals Capmany esdevé un model a imitar. Més encara per als alumnes de l'EADAG que, com Montserrat Roig, recordaran sempre més com va ser d'important tenir un model que els descobrís una altra manera d'encarar el món des de la mirada d'una dona, i que alhora fes de contrapès d'una balança excessivament rígida i uniforme com la que els oferia l'Espanya franquista.

L'any 1967 Capmany abandona definitivament l'ensenyament i es dedica en cos i ànima a la seva gran vocació, l'escriptura. I l'any 1968 decideix compartir la vida amb el també escriptor i intel·lectual Jaume Vidal i Alcover. Junts es converteixen en un pol d'atracció important per a la nova generació d'escriptors dels anys setanta: Maria Antònia Oliver, Jaume Fuster, Oriol Pi de Cabanyes, Guillem Jordi Graells, Antònia Vicens i Riera o Carme Riera, per citar-ne alguns; la vocació pedagògica s'estenia més enllà de les aules. És una època de gran vitalitat, Capmany escriu intensament, publica més d'una cinquantena de llibres en gairebé tots els gèneres: novel·la, narrativa, assaig, teatre, contes per a infants i adaptacions de clàssics per a públic juvenil.

També desenvolupa una important tasca periodística en revistes i diaris d'àmbit català i també espanyol. Tenir una tribuna fixa als mitjans de comunicació, ja fos en diaris, magazins d'actualitat, o revistes de caràcter més polític, ja en l'època democràtica, li permetia expressar les seves opinions i arribar a un major nombre de lectors per intentar d'influir en l'opinió pública. És l'època de màxima projecció de l'escriptora, i també la de més compromís i de lluita

per les llibertats. Recorre els Països Catalans fent conferències i es compromet amb els sectors culturals antifranquistes. Com el seu amic Salvador Espriu, signa tota mena de manifestos: en contra de la repressió dels miners asturians que es declaren en vaga el 1962; en favor dels drets de les nacionalitats històriques de l'Estat; per la llibertat d'expressió, pels drets de les dones, etc. També participa en diverses protestes d'intel·lectuals, com la tancada al convent dels Caputxins de Sarrià el 1966, en suport del Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona, coneguda popularment com «la caputxinada». Aquell dia és detinguda i interrogada per la policia secreta a la comissaria de Via Laietana, amb molts altres, sobretot homes.

Finalment, Capmany acabarà abraçant la militància al Partit Socialista de Catalunya (PSC), participant activament en mítings i campanyes electorals, fent de regidora de cultura i dirigint les publicacions de l'Ajuntament de Barcelona, a petició de Pasqual Maragall, fins que mor, l'any 1991, víctima d'un càncer de mama, i només nou mesos després del traspàs del seu company, Jaume Vidal Alcover, mort també de manera prematura com a conseqüència d'un càncer.

Capmany escriptora

Maria Aurèlia Capmany era una lectora voraç de tot el que li queia a les mans. I pels papers que han quedat dipositats en el seu arxiu personal, conservat a la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona, sabem també que ja de ben jove provava d'escriure. Però la seva carrera literària de debò s'inicia quan abandona la universitat i comença a treballar. Ella mateixa va explicar quan i on va escriure les seves primeres novel·les:

Em vaig acostumar a escriure en el tramvia. Allí vaig escriure sencera la meva primera novel·la visible: *Necessitem morir*. Una novel·la que vaig tenir l'atreviment d'enviar a la convocatòria d'un premi literari en llengua catalana, el premi Joanot Martorell. [...] Vaig ser finalista del premi. Mai no hi ha hagut dona més feliç en el món. [*Això era i no era*, 1989.]

Els fets que explica Capmany s'entenen i adquireixen rellevància si es té en compte que el trajecte del tramvia que unia Badalona i Barcelona durava més d'una hora, i que el Premi Joanot Martorell, que anys després es transformaria en l'actual Premi Sant Jordi de novel·la, era

aleshores el més important en narrativa catalana. Capmany s'hi presenta el 1947 amb la seva primera novel·la, *Necessitem morir*, que no es publicarà fins a l'any 1952 per problemes amb la censura. Quedar finalista del premi té un efecte de revulsiu en l'escriptora novella, que l'any següent ho torna a provar i en surt guanyadora amb la novel·la *El cel no és transparent*. La censura tampoc no en permet la publicació, però. El jurat del premi el formaven: Josep M. de Sagarra, Ramon Aramon, Joan Oliver i Salvador Espriu, i d'aquí arrenca la coneixença entre Espriu i Capmany, que esdevindran grans amics i mútuament avaladors de les obres literàries respectives.

Salvador Espriu era aleshores molt més que un escriptor, el seu prestigi entre els intel·lectuals catalans de l'interior, i també dels de l'exili, no feia més que créixer fins i tot més enllà de les nostres fronteres, entre els escriptors i intel·lectuals espanyols; fet que el convertia en una de les personalitats clau de la postguerra. Espriu volia explicar-li el motiu pel qual havia votat en contra de la seva novel·la en el jurat, i per això cita Capmany a casa seva, per conèixer l'escriptora i xerrar a bastament. Ja en la primera trobada Capmany es va mostrar com ella era, sincera i descarada, capaç de qüestionar l'autoritat, vingués d'on vingués, i amb una capacitat dialèctica brillant; fins es va atrevir a tutejar Espriu, cosa que no feia ningú. En marxar de casa d'Espriu li va engaltar: «Jo escriuré encara que el món s'enfonsi!». La determinació, doncs, era presa: ella seria escriptora.

Resulta evident que, encara que va votar en contra de la novel·la, Espriu veu potencial en aquella escriptora, i per això es compromet a corregir amb ella la novel·la perquè esdevingui, segons el criteri d'Espriu, publicable. I així va ser i així ho va reconèixer Capmany anys després, a les seves memòries, agraint al poeta que li ensenyés a escriure: durant mesos, Capmany va anar al despatx d'Espriu cada dissabte, amb un capítol de la novel·la corregida que repassaven tots dos junts, i el resultat va ser *La pluja als vidres*, amb una clara influència espriuana, que igualment topa amb la censura i no es pot publicar fins al 1963.

Quan Capmany s'inicia en el món de l'escriptura ho té tot en contra. Ella mateixa manifesta que va començar més tard del que hauria volgut, perquè estava convençuda que no ho podria fer mai en català, i no estava disposada a fer-ho en cap altra llengua. El fet, però, és que la seva llengua estava absolutament prohibida a mitjans dels anys quaranta. Però la rabiosa necessitat de l'escriptora supera les prohibicions, i la idea de no publicar, de no tenir un públic lector —que són condicions absolutament contràries a l'essència de l'escriptura—, no la

detenen. Perquè en definitiva, escriure serà l'única cosa que l'ajudi a entendre el món en què viu, i li ho fa dir així a una de les protagonistes de la novel·la *Betúlia*:

[...] escric això o tota altra cosa per adonar-me de, per captar aquesta realitat que fuig i que només em sembla autènticament real si la meva malgirbada lletra l'estampa en un paper. [*Betúlia*, 1956.]

Capmany escriu, doncs, per comprendre el món que l'envolta, i així ho trasllada a les seves novel·les inicials, especialment a *Betúlia* i *L'altra ciutat* (1955), dues novel·les que reflecteixen molt bé la societat asfixiant de la postguerra espanyola. I com no podia ser d'altra manera també reflecteixen el seu propi conflicte intern. Són novel·les farcides de protagonistes femenines que desafien l'estereotip de dona que el franquisme propugna amb mitjans doctrinaris, imposats des de la *Sección Femenina*. Les seves heroïnes són dones que cursen estudis superiors, com la Niní, la bibliotecària de *Betúlia*; o la Rosa de *L'altra ciutat*, llicenciada en Filosofia i Lletres; o la Maria de *La pluja als vidres*, que estudia ciències. La recerca de la pròpia identitat i la superació dels cànons masculins de comportament imposats es converteix en una lluita interna. I en aquest procés les heroïnes de Capmany passen, gairebé sempre, per una fase de confusió que revela l'assumpció del model establert en l'inconscient de les protagonistes. Són dones que mantenen una tensió interna entre el que els manen i el que elles desitgen, són inconformistes amb la societat i l'època que els toca de viure, i es rebel·len i entren en conflicte amb el món. L'element que provocarà el conflicte és gairebé sempre l'accés a la cultura de les protagonistes, perquè Capmany creia fermament en la cultura com a mitjà de superació personal, per això va ser ella mateixa una gran activista cultural. D'alguna manera, aquest serà un pas més cap al feminisme conscient que s'imposa en la Maria Aurèlia Capmany de la meitat dels seixanta en endavant, i també en la seva producció novel·lística posterior.

També en el món literari Capmany esdevé una activista destacada. Des del 1952 forma part del jurat del Premi Joanot Martorell, freqüenta els ambients literaris, però pràcticament sempre és l'única escriptora. El món literari era aleshores eminentment masculí, i Capmany aconsegueix fer-se un lloc, es guanya el respecte dels seus col·legues i participa en tots els esdeveniments literaris importants. Per exemple, el 1956, participa en un projecte de llibre col·lectiu amb Jordi Sarsanedas, Joan Perucho, Josep Maria Espinàs i Manuel de Pedrolo, *Cita de narradors*, amb què guanyen el Premi Josep Yxart del 1957. La seva intenció era presentar-se els uns als altres amb uns estudis crítics sobre les seves novel·les, i d'aquesta manera fer

evident la manca de crítica literària, un buit greu, perquè no hi havia crítics per orientar els lectors ni els mateixos escriptors sobre la novel·la que s'estava fent.

Alhora que participa activament de la vida literària, continua escrivint i publicant novel·les. Curiosa de mena, la seva personalitat inquieta la du a explorar nous camins per a la novel·la i experimenta amb tots els gèneres literaris. D'aquesta època són els llibres: *Tana o la felicitat* (1956), *Ara* (1958), *Traduït de l'americà* (1958), *El gust de la pols* (1962), i la que es considera la fita màxima de la seva narrativa, *Un lloc entre els morts* (1967). També algun dels seus primers assaigs, *La joventut és una nova classe?* (1969).

D'altra banda, el 1957 l'Agrupació Dramàtica de Barcelona estrena la seva primera peça teatral *Tu i l'hipòcrita*, que es publicarà el 1960. Durant la dècada dels seixanta la dedicació intensa de Capmany a l'EADAG provoca la seva immersió en el món del teatre, i no es limita a fer de professora de l'escola, també tradueix, fa de directora escènica i fins d'actriu. D'aquesta època és també *Vent de garbí i una mica de por* (1967), estrenada pels alumnes de l'Escola el 1965. En anys posteriors continuarà conreant el teatre i estrenarà i editarà la seva obra més transcendent, escrita a quatre mans amb Xavier Romeu, *Preguntes i respostes sobre la vida i la mort de Francesc Layret, advocat dels obrers de Catalunya*, publicada per les edicions catalanes de París (1970), per motius obvis de censura.

Alliberada de la feina de docent, les dècades dels setanta i vuitanta les dedica exclusivament a l'escriptura. Són els anys de plena maduresa de l'escriptora, en què ha esdevingut referent per a les generacions més joves. Continua traduint i publicant a un ritme intens, saltant d'un gènere a un altre i fins i tot intercanviant-los dins d'una mateixa obra, perquè Capmany està convençuda que els gèneres literaris són intercanviables. Alguns dels títols més destacats d'aquest moment són les novel·les: *Les vitrines d'Amsterdam* (1970), *Quim-Quima* (1971), *El jaqué de la democràcia* (1972) i *Lo color més blau* (1988); les obres dramàtiques, *L'ombra de l'escorpí* (1974) i *Ca, barret! o varietats de varietat i tot és varietat* (1988), escrita conjuntament amb Jaume Vidal Alcover. També apareixen els primers assaigs memorialístics, *Pedra de toc 1* (1970) i *Pedra de toc 2* (1974), i llibres divulgatius sobre personalitats de la cultura catalana que a ella li semblen referents: *Salvador Espriu* (1972), *Subirachs o el retrat de l'artista com a escultor adult* (1975), i *Dies i hores de la nova cançó* (1978).

El seu compromís amb la intel·lectualitat és més vigent que mai, i es materialitza amb la presidència de l'associació d'escriptors i traductors del PEN Català (1979-1983), en

representació del qual visita diversos països europeus, assisteix a congressos internacionals d'escriptors, i proposa la candidatura del seu amic Espriu per al Premi Nobel, encara que sense obtenir resposta positiva.

Però viure de l'escriptura era i és molt difícil en aquest país i, per mantenir-se, Capmany alterna la traducció (de l'anglès, del francès i de l'italià) i l'escriptura literària amb les col·laboracions a la premsa catalana i espanyola. Escriu per a *Diari de Barcelona*, *Avui*, *Canigó*, *Presència*, *Triunfo*, *El Noticiero Universal*, i molts altres; més de mil cinc-cents articles. Només així aconsegueix professionalitzar-se i viure de l'escriptura, aquell propòsit que havia manifestat a Espriu l'any 1948 i que, finalment, havia esdevingut una realitat.

Sens dubte, Maria Aurèlia Capmany ha estat una de les intel·lectuals més lúcides i destacades del segle XX, i la seva obra literària i cultural ens arriba a través dels seus escrits, però també per mitjà dels seus alumnes i de les generacions més joves amb què comparteix lluites i empreses culturals diverses.

Maria Aurèlia Capmany i el feminisme

La dècada dels seixanta es caracteritza per les lluites en favor dels drets humans. La reivindicació de la llibertat personal i de la igualtat es converteix en un objectiu vital. Les mobilitzacions estudiantils esclaten a París, amb l'anomenat Maig del 68, i s'escampen com una taca d'oli per la resta d'universitats europees. A l'Amèrica del Nord els estudiants també es revoltent, demanen la fi de la guerra del Vietnam i comparteixen la lluita per la igualtat de drets dels afroamericans, encapçalada per Martin Luther King. L'activisme social i polític és una constant per a les noves generacions de joves de la postguerra mundial. En aquest context neix la segona onada de feminisme reivindicatiu; la primera cal situar-la al segle XIX, quan les sufragistes reclamaven el dret de vot per a les dones.

Capmany s'ho mira amb optimisme, ella havia viscut de prop el París existencialista dels cinquanta i en recull la influència de Simone de Beauvoir. Naturalment, llegeix *El segon sexe* (1949), i en farà el pròleg de l'edició catalana, que no veurà la llum fins a 1968 per problemes de censura. En aquest pròleg ja queden clares les discrepàncies de Capmany amb Simone de Beauvoir. Està d'acord amb ella en el fet que la dona no neix, sinó que es fa, talment com ella ha anat creant-se i modelant la seva imatge en funció del món que l'envoltava. Però l'autora francesa és deutora de la seva procedència benestant, i l'individualisme de Beauvoir

no serveix per a les classes obreres, a les quals se'ls ha negat una educació de qualitat, i que estan sotmeses a tota mena de dirigismes de classe i de gènere. Capmany entén, i ho sap per experiència pròpia, que qualsevol lluita passa per un procés de conscienciació previ, però també que aquesta està condicionada pel medi, i per això no contempla la lluita per la igualtat de les dones separada de les reivindicacions obreres.

A més de Beauvoir, Capmany llegeix també Betty Friedan, i publica una ressenya de *La mística de la feminitat* (1963), un llibre en el qual l'autora americana denunciava la manca d'igualtat de drets entre homes i dones. L'obra es converteix ràpidament en un referent per a les feministes i obté el Premi Pulitzer del 1964. Actualment se'l considera un dels clàssics del feminisme. Des d'una lectura atenta Capmany intenta la sacsejada col·lectiva amb una senzilla reflexió:

[...] quin és el paper primordial de la dona, posar fills al món, ser atractiva, omplir la casa d'electrodomèstics, comprar incansablement, mantenir polida i a punt la llar? O té alguna cosa més a fer en el món i pot contribuir, amb les seves facultats humanes, al millorament de la comunitat? [*Presència*, 3-7-1965.]

No és, doncs, per casualitat, que els editors d'Edicions 62, davant la impossibilitat de publicar *El segon sexe*, encarreguen a Capmany un llibre sobre la situació de la dona a Catalunya. Un llibre semblant als de Beauvoir i Friedan, però a la catalana. El resultat fou *La dona a Catalunya: consciència i situació* (1966). És un estudi minuciós i integral sobre la situació de la dona que té en compte aspectes socials diversos: la procedència i classe social, l'evolució històrica, l'evolució de les lleis, l'educació i fins la imatge de la dona en la literatura de tots els temps. El títol del llibre és prou clar: per començar a parlar de les dones cal analitzar dos aspectes fonamentals; el nivell de conscienciació i l'estat de la qüestió, la situació.

Capmany és una progressista i creu que les grans lluites en favor dels drets humans i socials s'han fet sempre de manera col·lectiva. Es malfia de les propostes de millora per a les dones que han fet fins al moment les classes conservadores, perquè en elles hi veu una forma de persistència d'un sistema de classes interessat que sempre afavoreix els mateixos. Per a Capmany el problema real és l'econòmic, negar a la dona l'accés al treball retribuït, o permetre-li hi però en condicions inferiors com a conseqüència del seu gènere, és negar-li la llibertat.

La dona a Catalunya: consciència i situació està precedit de moltes lectures, però també d'una feina d'investigació important, i constitueix la base de molts dels llibres que publicarà

després. Sense proposar-s'ho, Capmany també s'ha convertit en un referent per al feminisme a Catalunya i a la resta de l'Estat i, com a conseqüència, li plouen els encàrrecs editorials: *El feminismo ibérico* (1970), *De profesión: mujer* (1971), *El feminisme a Catalunya* (1973), *La dona i la Segona República* (1977), *La liberación de la mujer: año cero* (1977).

També escriu llibres de denúncia directa, com les divertides *Cartes impertinents de dona a dona* (1971), on Capmany parodia un conegut programa radiofònic, una mena de consultori sentimental per adoctrinar les dones en la moral nacionalcatòlica del franquisme; o bé interpel·la directament els homes amb una *Carta abierta al macho ibérico* (1973).

Des de la publicació de *La dona a Catalunya: consciència i situació*, Capmany serà sol·licitada en conferències, programes de ràdio, televisió, debats i tota mena d'actes públics per parlar de la situació de la dona i de feminisme. Així es converteix en el referent indiscutible per a les joves que als anys setanta iniciaven una lluita feminista, segurament menys fonamentada en la cultura i la història social, però amb un matís més revolucionari. Capmany no s'està de comprometre's també amb aquesta generació més jove i de participar en el que calgui en favor dels drets de les dones, com va fer, per exemple, en les Primeres Jornades Catalanes de la Dona, celebrades a la Universitat de Barcelona el 27 de maig del 1976.

Però hi ha una manera més subtil d'incorporar el feminisme a la cultura catalana per part de Capmany, amb el que podríem dir-ne un cert feminisme literari que va forjar ja des de les lectures inicials d'un dels seus models narratius, Virginia Woolf, a la qual ret homenatge amb la novel·la *Quim-Quima* (1971). En aquesta mateixa línia contribueix a incorporar grans veus d'escriptores de la literatura universal al català, com Marguerite Duras, de la qual tradueix *Un dic contra el Pacífic*, l'any 1965. En l'obra literària de Capmany hi ha una clara evolució cap a posicionaments feministes que ens permet d'observar com aquella càrrega inconscient de rebel·lia i d'inconformisme que tenien les seves primeres heroïnes aflora vers la consciència cap a meitat dels seixanta. Així, tot el que eren insinuacions en les primeres novel·les reapareix sense embuts en la literatura posterior, amb personatges tan efectius i potents com Carola Milà, protagonista de *Feliçment, jo sóc una dona* (1969).